

3. Kmitočtové charakteristiky

Po základním seznámení s programem ATP a jeho preprocesorem ATPDraw následuje využití jednotlivých prvků v jednoduchých obvodech. Jednotlivé příklady obvodů jsou uzpůsobeny tak, aby odpovídali obsahu předmětu Teorie obvodů a demonstrovali tak teoretické poznatky. Mezi nejjednodušší příklady zapojení prvků induktoru, kapacitoru a rezistoru patří sérioparalelní kombinace spojení těchto prvků. Program ATP umožňuje kromě výpočtu časových závislostí určovat frekvenční charakteristiky těchto obvodů, přitom je možno počítat impedanci nebo admitanci, a to jak velikost a fázi, tak jejich reálné a imaginární složky.

3.1 Sériový obvod RL

Impedance obvodu je určena vztahem:

$$\hat{Z} = R + j\omega L \quad (3.1)$$

Většinou se za vztažnou hodnotu reaktance volí hodnota při určitém, pro obvod významném kmitočtu ω_0 a zavede se poměrný kmitočet p jako parametr proměnnosti rovnice. Pro poměrný kmitočet platí:

$$p = \frac{\omega}{\omega_0} \quad (3.2)$$

Se zavedením poměrného kmitočtu vznikne rovnice:

$$\hat{Z} = R + j \left(\frac{\omega}{\omega_0} \right) \omega_0 L = R + jpX_0 \quad (3.3)$$

Určuje se tzv. normovaná kmitočtová charakteristika, tj. charakteristika poměrných hodnot, jejíž obraz se získá na základě následující rovnice:

$$\hat{\xi} = 1 + j\omega \frac{L}{R} = 1 + j \frac{\omega}{\omega_0} = 1 + jp \quad (3.4)$$

kteřá vznikla dělením rovnice (3.3) činným odporem R . Hodnota tohoto odporu se volí za vztažnou hodnotu pro poměrné impedance. Pro vztažný kmitočet platí:

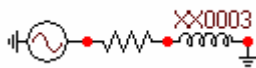
$$\omega_0 = \frac{R}{L} = \frac{1}{\tau} \quad (3.5)$$

Kde τ je časová konstanta sériového obvodu s činným odporem a indukčností.

Z charakteristik v komplexní rovině je možné odečíst jak velikost (modul) poměrné veličiny (impedance, admitance či proudu), tak i její argument (u proudu fázový posuv vůči napětí). Nejčastěji se používají samostatné charakteristiky pro modul a argument. U proudu se u těchto charakteristik používá název amplitudová a fázová. Pro široké spektrum kmitočtů se pro kmitočet jako nezávisle proměnnou se používá logaritmické stupnice a pro proměnnou hodnotu amplitudy (modulu) v modulové charakteristice je užívána jednotka decibel (dB).

Řešení programem ATP

Pro příklad frekvenčních charakteristik sériové spojení RL dvojbranu s hodnotami rezistoru $R = 10 \Omega$ a induktoru $L = 20 \text{ mH}$. Obvod je napájen střídavým napětím o amplitudě $U = 100 \text{ V}$ s frekvencí $f = 50 \text{ Hz}$.

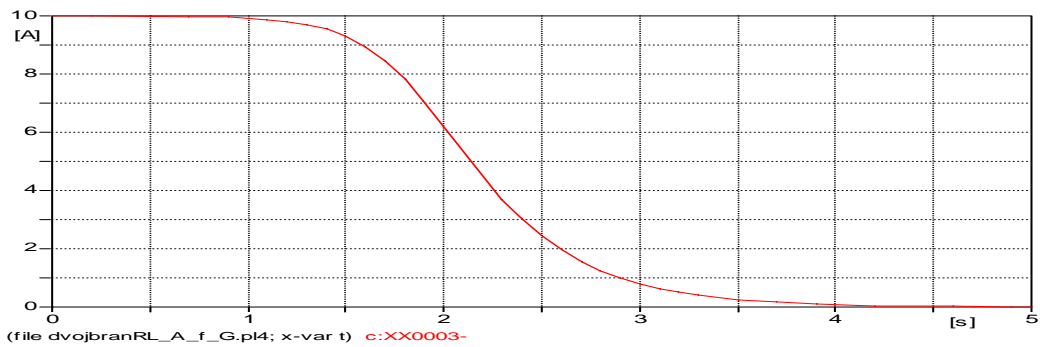
Obr. 3.1 Schéma zapojení dvojbranu RL

V nabídce **Output** u sledovaného prvku je nejlépe označit **Curr&Volt** (resp. **Power&Energy**). V **ATP Settings / Simulation** se v **Simulation type** zvolí **Frequency scan** a je možno vybrat výpočet jen amplitudy **Magnitude**, nebo jen polárních souřadnic (amplitudy a fáze **Angle**), nebo jen reálné a imaginární **Real / Imag** složky anebo všechny tyto výpočty. (při volbě jen napětí nebo proudu v Output daného prvku lze zadat pouze výpočet amplitudy). Po volbě **Frequency scan** se otevře nové dialogové okno, kde se nastaví jednotlivé parametry. Pro **NPD** platí:

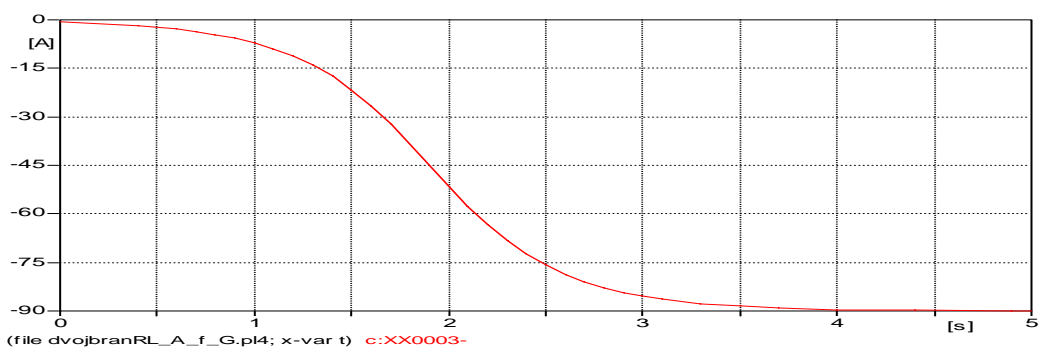
- při nulové hodnotě je použito aritmetické rozložení frekvencí mezi **max** a **min** (kladná) s krokem **df** v Hz
- pro přirozené číslo je rozložení geometrické a pro počet hodnot platí $n: NPD = n / \log(f_{\text{max}} / f_{\text{min}})$

Pro aritmetické rozložení je v PlotXY na časové ose frekvence, pro geometrické mocnina desíti. Úhel se zobrazuje ve stupních.

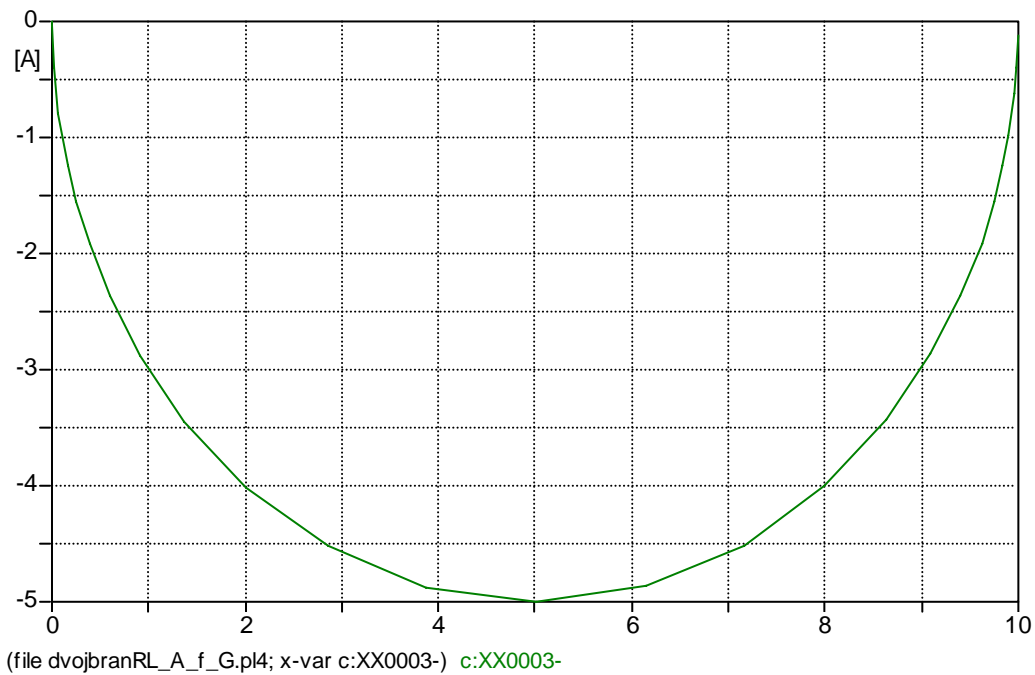
Po uložení souboru **CTRL-S**, vytvoření datového souboru **ATP / Make File** a spuštění řešení **ATP / run ATP** se získají frekvenční charakteristiky obvodu. Prvé dva průběhy ukazují polární souřadnice proudu pro kmitočty do 100 kHz. Na Obr. 3.4 jsou v Gaussově rovině zachyceny reálná a imaginární složka proudu pro stejný rozsah kmitočtů. (V okně PlotXY se křížek přesune k reálné složce a časová závislost se zruší). PlotXY standardně uvádí na vodorovné ose čas v sekundách, v případě frekvenčních charakteristik mu odpovídá frekvence v Hz.

Obr. 3.2 Amplitudová charakteristika proudu induktorem

Obr. 3.3 Fázová charakteristika proudu induktorem

Obr. 3.4 Proud induktorem v Gaussově rovině (složka reálná vodorovně, imaginární svisle)

3.2 Sériový obvod RC

Pro sériové spojení rezistoru a kapacitoru platí pro impedanci vztah:

$$\hat{Z} = R + \frac{1}{j\omega C} \quad (3.6)$$

Zavedením poměrného kmitočtu vznikne rovnice:

$$\hat{Z} = R + j \left(\frac{\omega}{\omega_0} \right) \omega_0 L = R + j p x_0 \quad (3.7)$$

Obdobně jako v předchozím případě u RL obvodu se získá tzv. normovaná kmitočtová charakteristika, která má tvar:

$$\hat{\xi} = 1 + \frac{1}{j\omega RC} = 1 + \frac{1}{j \frac{\omega}{\omega_0}} = 1 + \frac{1}{j p} = \frac{1 + j p}{j p} \quad (3.8)$$

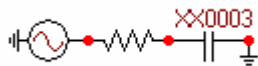
Vztažnými hodnotami jsou činný odpor R a kmitočet ω_0 , pro který platí:

$$\omega_0 = \frac{1}{RC} = \frac{1}{\tau} \quad (3.9)$$

kde τ je časová konstanta sériového obvodu RC .

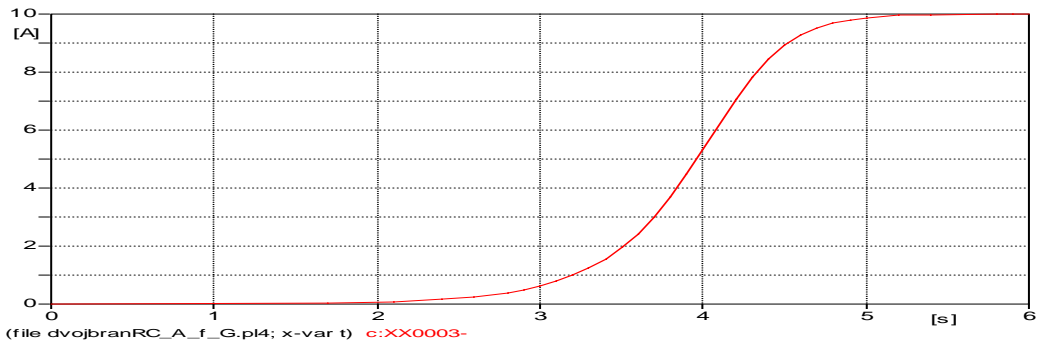
Řešení programem ATP

Postup je obdobný jako v předchozím případě, schéma zapojení odpovídá Obr. 3.5. Jedná se o sériové spojení rezistoru $R = 10 \Omega$ a kapacitoru $C = 1 \mu\text{F}$ a zdroje s napětím 100 V.

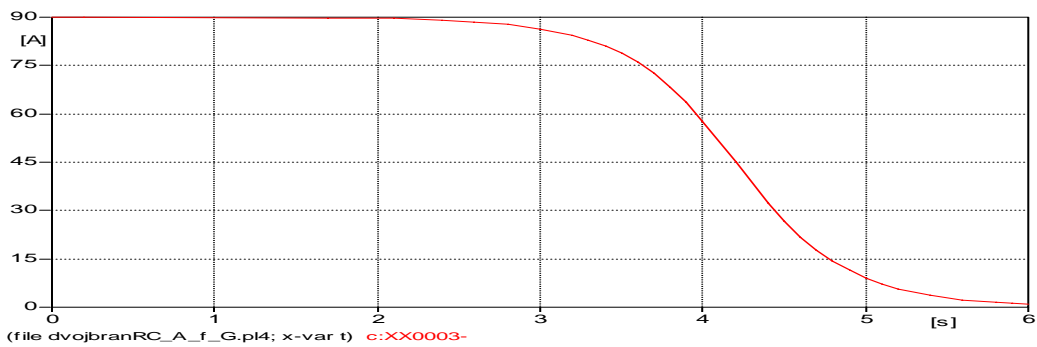

Obr. 3.5 Schéma zapojení dvojbranu RC

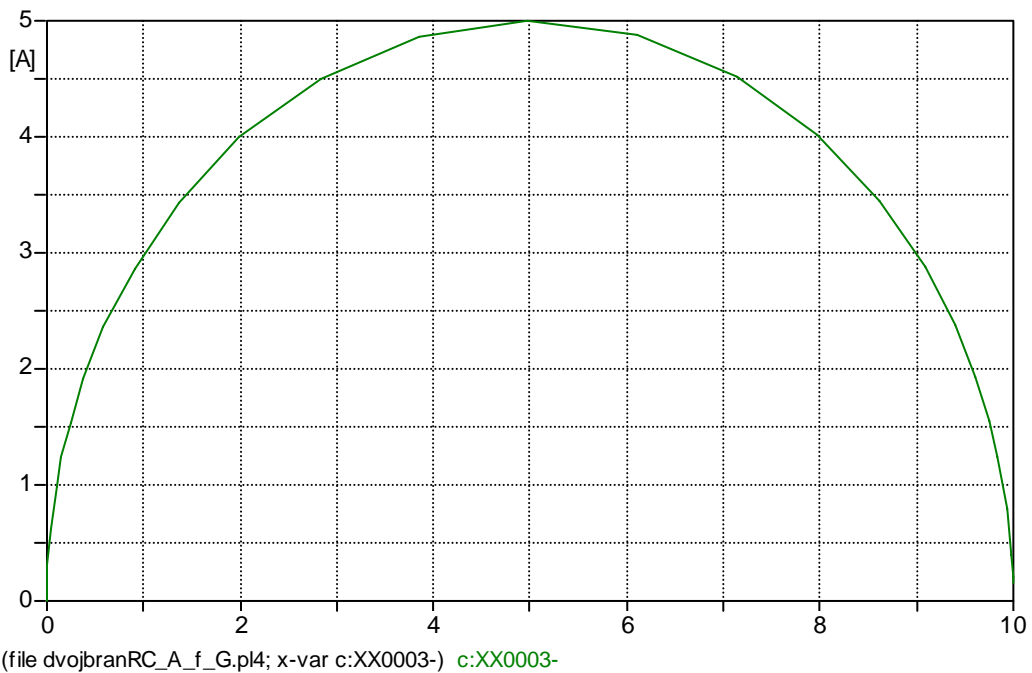
Následující postup je stejný jako v předchozím případě. Prvé dva průběhy ukazují polární souřadnice proudu pro kmitočty do 1 MHz. Na Obr. 3.8 jsou v Gaussově rovině zachyceny reálná a imaginární složka proudu pro stejný rozsah kmitočtů. (V okně PlotXY se křížek přesune k reálné složce a časová závislost se zruší).

Obr. 3.6 Amplitudová charakteristika proud kapacitorem

Obr. 3.7 Fázová charakteristika proudu kapacitorem

Obr. 3.8 Proud kapacitorem v Gaussově rovině (složka reálná vodorovně, imaginární svisle)

3.3 Rezonance v sériovém obvodu RLC

Pro kmitočtovou závislost impedance sériového obvodu RLC podle Obr. 1.14 platí:

$$\hat{Z}(\omega) = R + j\omega L + \frac{1}{j\omega C} \quad (3.10)$$

Je-li splněno:

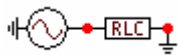
$$\omega L = \frac{1}{\omega C} \quad (3.11)$$

Nastává v obvodu sériová rezonance, kdy impedance obvodu je rovna pouze činnému odporu, má tedy nejmenší možnou velikost. Proud při rezonanci se nazývá rezonanční proud a dosahuje své největší hodnoty. A přitom pro rezonanční kmitočet platí Thomsonův vztah:

$$\omega_r = \frac{1}{\sqrt{LC}} \quad (3.12)$$

Řešení programem ATP

Jednoduchý příklad sériového obvodu RLC s rezistorem $R = 10 \Omega$, induktorem $L = 20 \text{ mH}$ a kapacitorem $C = 1 \mu\text{F}$, který je napájen střídavým zdrojem s amplitudou $U = 100 \text{ V}$, představuje Obr. 3.9.

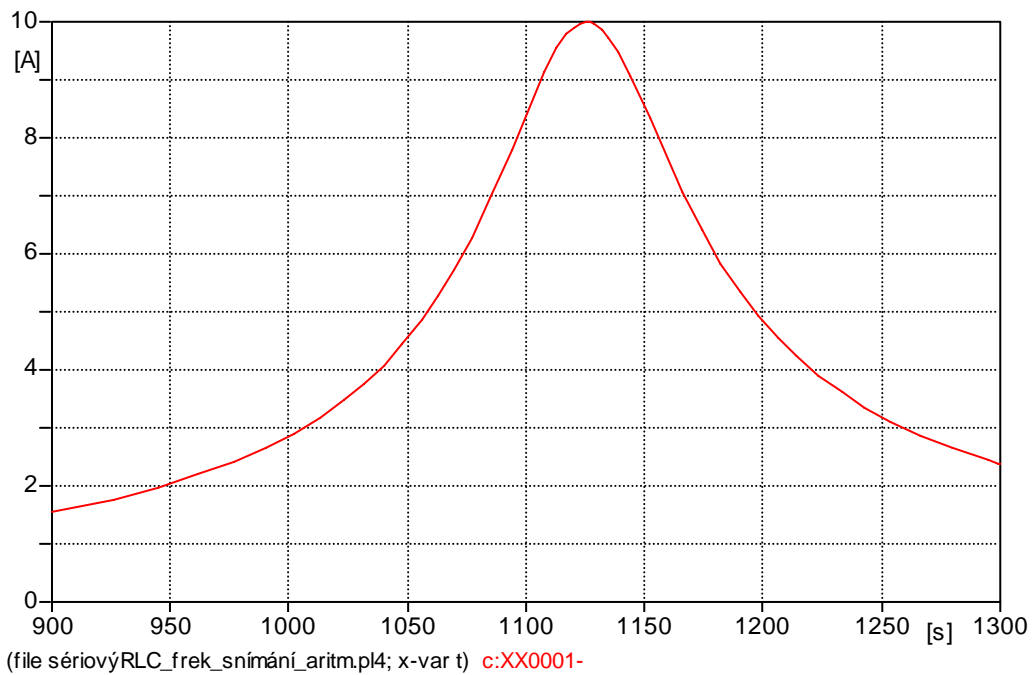
Obr. 3.9 Schéma zapojení sériového RLC obvodu

Po nakreslení daného obvodu v preprocesoru ATPDraw a zadání jednotlivých parametrů obvodu následuje nastavení vlastního frekvenčního snímání. (V obvodu je použit prvek RLC a v nabídce **Output** je nastaveno sledování proudu prvkem). Nastavení vlastní simulace se provede jako v předchozím případě.

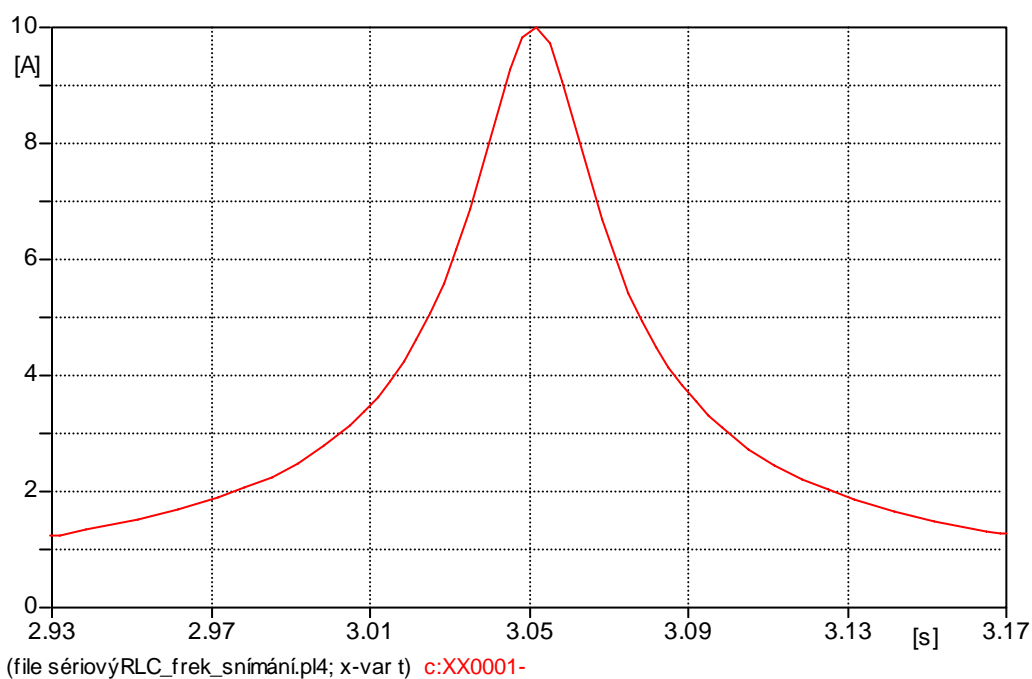
Průběh proudu při rezonanci sériového obvodu RLC ukazují Obr. 3.10 a 3.11. V druhém průběhu je přitom použito geometrické rozložení frekvencí, kdy v nabídce **frequency scan** je nastaveno **NPD** = 300 (hodnota **df** může být libovolná) a na vodorovné ose jsou hodnoty exponentu mocniny desítky pro kmitočet v Hz.

Rezonanční kmitočet obvodu má velikost:

$$f_r = \frac{1}{2\pi\sqrt{L \cdot C}} = \frac{1}{2\pi\sqrt{0,02 \cdot 1}} = 1126 \text{ Hz} \quad (3.13)$$

Obr. 3.10 Průběh proudu *RLC* obvodu při sériové rezonanci s lineární stupnicí frekvence

Obr 3.11 Průběh proudu *RLC* obvodu při rezonanci s logaritmickou stupnicí frekvence

Rezonančnímu kmitočtu 1126 Hz zde odpovídá hodnota $10^{3,05}$ Hz

3.4 Rezonance v paralelním obvodu RLC

Při paralelním spojení ideálních dvojpólů R , L , C se sčítají jejich vodivosti:

$$G = \frac{1}{R} \quad (3.14)$$

$$B_L = \frac{1}{\omega L} \quad (3.15)$$

$$B_C = \omega C \quad (3.16)$$

Výsledná komplexní admitance obvodu je:

$$\hat{Y}(\omega) = G + j\omega C - \frac{1}{j\omega L} \quad (3.17)$$

Jestliže kapacitní a indukční susceptance mají stejnou velikost, vymizí imaginární složka admitance a obvod je ve stavu rezonance. Admitance je rovna činné vodivosti G . Má tedy nejmenší možnou velikost a obvodem protéká při daném napětí nejmenší možný proud a je ve fázi s napětím zdroje. Z rovnosti susceptancí při rezonanci plyne vztah pro rezonanční kmitočet rovnice (3.13). Skutečný paralelní obvod obsahuje technickou cívku s odporem R a indukčností L , k níž je paralelně připojen kondenzátor s kapacitou C (viz. Obr. 3.14). Pro admitanci tohoto obvodu platí:

$$\hat{Y}(\omega) = \frac{1}{R + j\omega L} + j\omega C \quad (3.18)$$

Při rezonanci vymizí imaginární složka admitance, platí tedy:

$$\omega C - \frac{\omega L}{R^2 + \omega^2 L^2} = 0 \quad (3.19)$$

Odtud rezonanční kmitočet skutečného paralelního obvodu:

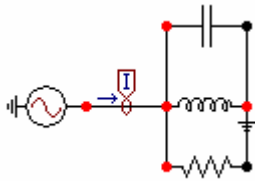
$$f_{rs} = \frac{1}{2\pi} \sqrt{\frac{1}{LC} - \left(\frac{R}{L}\right)^2} \quad (3.20)$$

Řešení programem ATP

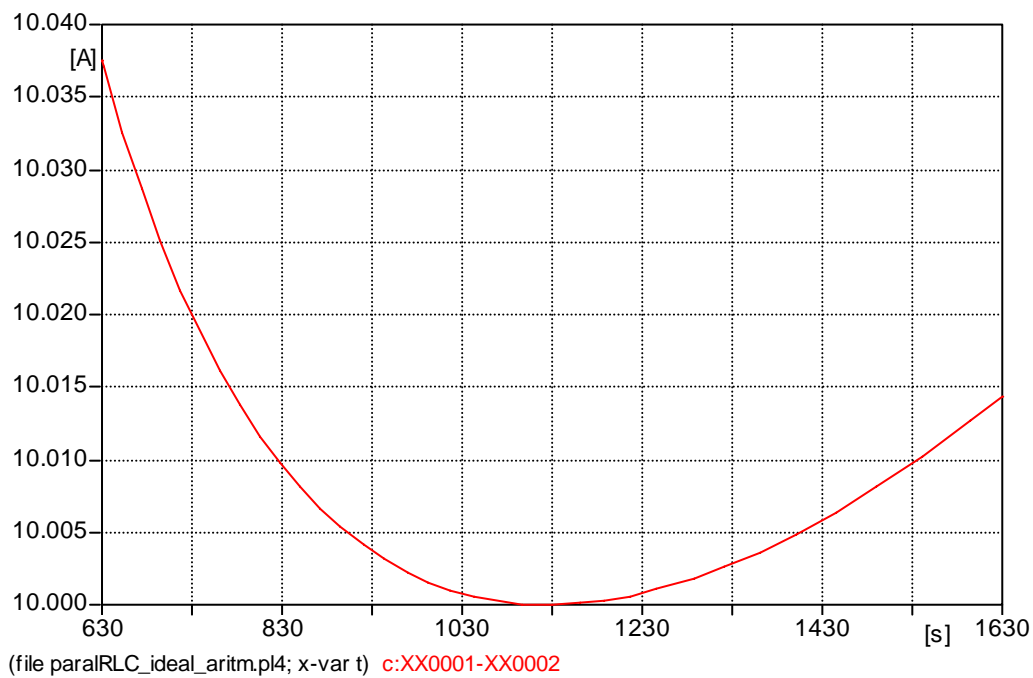
Uvažujme nejprve případ paralelního RLC obvodu dle Obr. 3.12, kde jsou paralelně zapojeny induktor $L = 20$ mH, kapacitor $C = 1$ μ F a rezistor $R = 10$ Ω . Obvod je napájen střídavým zdrojem s $U = 100$ V.

Pro tyto parametry obvodu je kmitočet rezonance roven 1126 Hz (viz rovnice 3.13). Schéma zapojení ukazuje Obr. 3.12. Pro aritmetické rozložení kmitočtů jsou voleny hodnoty: **min** = 630, **max** = 1630 a **df** = 1 (**NPD** = 0).

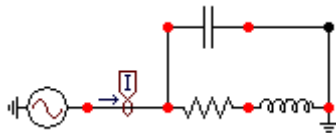

Obr. 3.12 Schéma zapojení ideálního paralelního *RLC* obvodu

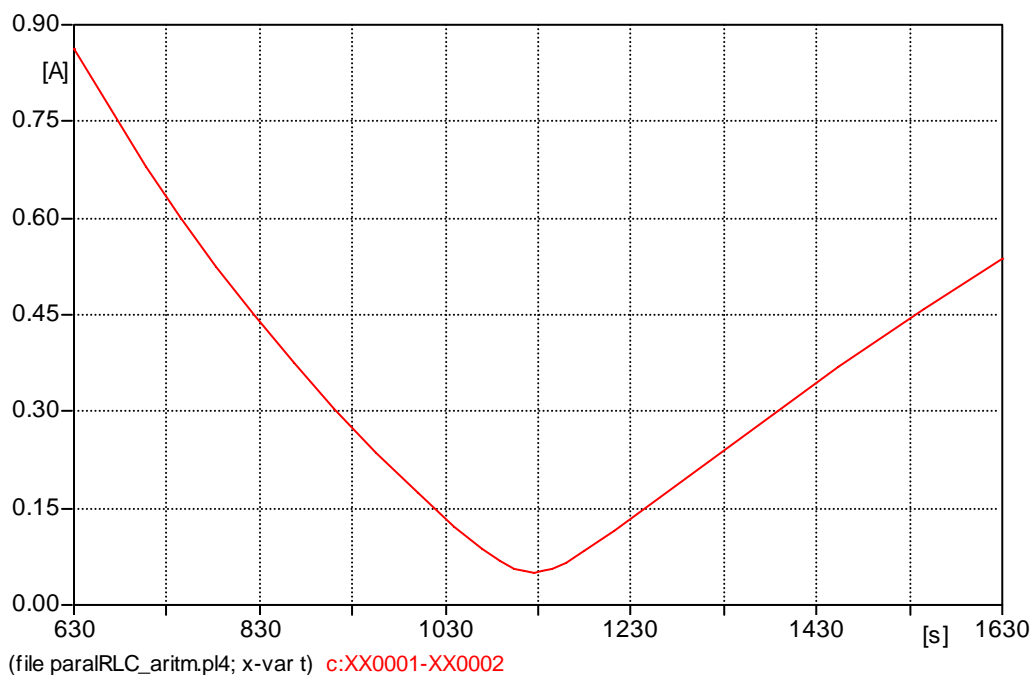
Obr.3.13 Průběh proudu při rezonanci ideálního paralelního *RLC* obvodu

Případu skutečného paralelního rezonančního obvodu *RLC* odpovídá následující schéma:

Obr. 3.14 Schéma zapojení skutečného paralelního *RLC* obvodu

Parametry obvodu jsou totožné s předchozím případem. Výslednou hodnotu rezonančního kmitočtu je 1123 Hz určuje vztah (3.20).

Obr.3.15 Průběh proudu při rezonanci skutečného paralelního RLC obvodu

3.5 Vícenásobná rezonance

U složitějších obvodů s větším počtem induktorů a kapacitorů může nastat rezonance při různých kmitočtech. Výpočet rezonančních kmitočtů se zjednoduší, pokud jsou v obvodu uvažovány tlumivky s velkými činiteli jakosti, jejichž činné odpory lze zanedbat. Pokud se například určuje rezonanční kmitočet dle obvodu na Obr.

3.16, platí pro impedanci vztah:

$$\hat{Z}(\omega) = j\omega L_1 + \frac{j\omega L_2 \left(-j \frac{1}{\omega C} \right)}{j\omega L_2 - j \frac{1}{\omega C}} \quad (3.21)$$

Výraz se postupně upraví a položí se roven nule:

$$j \frac{\omega L_1 + L_2 + \omega^2 L_1 L_2 C}{1 - \omega^2 L_2 C} = 0 \quad (3.22)$$

Odtud pro jednotlivé kmitočty rezonance platí:

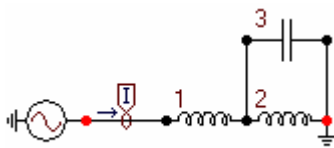
$$f_{r1} = \frac{1}{2\pi} \sqrt{\frac{1}{C} \left(\frac{1}{L_2} + \frac{1}{L_1} \right)} \quad (3.23)$$

Při tomto kmitočtu nastává sériová rezonance, impedance je nulová, obvod představuje pro proud zkrat. Při paralelní rezonanci je admitance obvodu rovna nule, pro druhý rezonanční kmitočet platí vztah:

$$f_{r2} = \frac{1}{2\pi} \sqrt{\frac{1}{L_2 C}} \quad (3.24)$$

Řešení programem ATP

Výpočet je proveden pro zapojení podle Obr. 3.16. Jedná se zde o sériově paralelní reaktanční obvod s dvojnásobnou rezonancí napájený zdrojem střídavého napětí o amplitudě $U = 100$ V a frekvenci $f = 50$ Hz. Jsou zde uvažovány indukory s velkým činitelem jakosti, odpory induktorů jsou zanedbány.

Obr. 3.16 Schéma zapojení sériově paralelního RLC obvodu

V tomto případě již není využito automatického očíslování uzlů preprocesorem ATPDraw, jako tomu bylo v předchozích případech, ale je zde využito individuálního očíslování. Kliknutím myši na daný uzel se vyvolá dialogové okno, kde se do horní buňky tohoto okna určí číslo uzlu. Rozmístění jednotlivých prvků a jejich hodnoty jsou následující:

Induktor L_1 mezi 1 - 2 má velikost 10 mH

Induktor L_2 mezi 4 - zem má velikost 20 mH

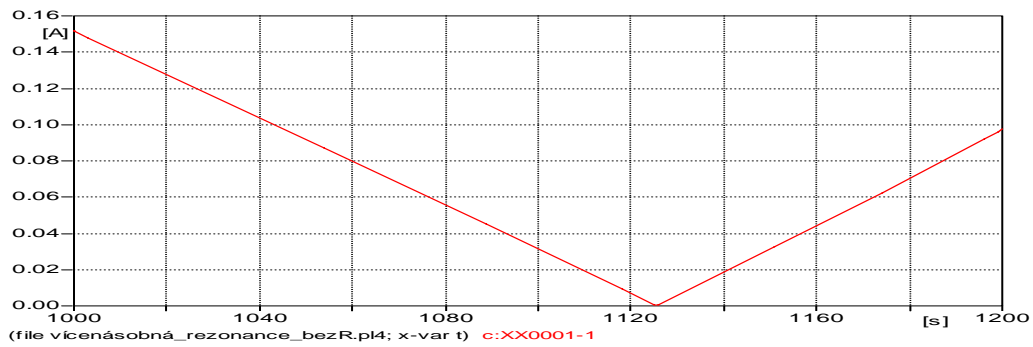
Kapacitor C mezi 3 - zem má velikost 1 μ F.

Pro tyto hodnoty obvodu jsou jednotlivé kmitočty rezonance rovny:

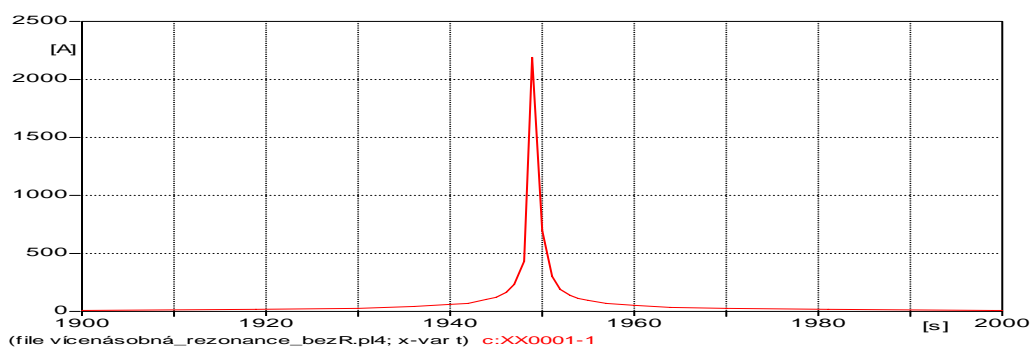
$$f_{r1} = \frac{1}{2\pi} \sqrt{\frac{1}{C} \left(\frac{1}{L_2} + \frac{1}{L_1} \right)} = \frac{1}{2\pi} \sqrt{\frac{1}{1 \cdot 10^{-6}} \left(\frac{1}{20 \cdot 10^{-3}} + \frac{1}{10 \cdot 10^{-3}} \right)} = 1949 \text{ Hz} \quad (3.25)$$

$$f_{r2} = \frac{1}{2\pi} \sqrt{\frac{1}{L_2 C}} = \frac{1}{2\pi} \sqrt{\frac{1}{20 \cdot 10^{-3} \cdot 1 \cdot 10^{-6}}} = 1125 \text{ Hz} \quad (3.26)$$

Na Obr. 3.17 je detail průběhu proudu při paralelní rezonanci (1125 Hz) a na Obr. 3.18 detail průběhu proudu při sériové rezonanci (1949 Hz).

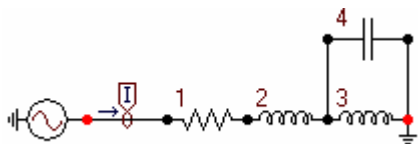

Obr. 3.17 Průběh proudu při vícenásobné rezonanci sériově paralelního obvodu RLC (paralelní rezonance)

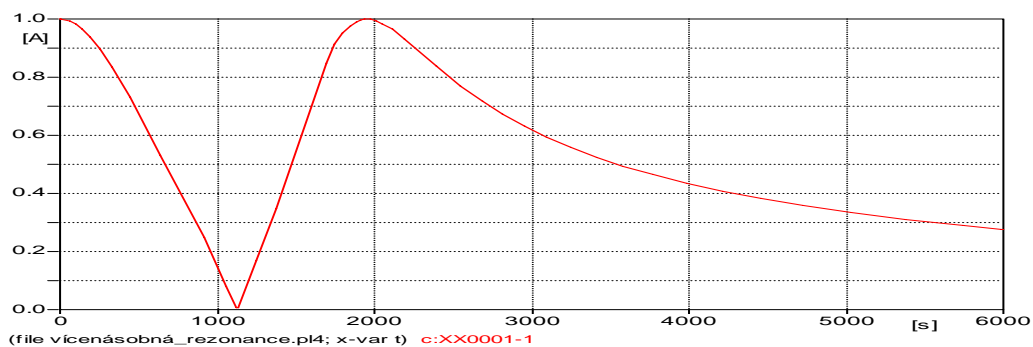

Obr. 3.18 Průběh proudu při vícenásobné rezonanci sériově paralelního obvodu RLC (sériová rezonance)

Vložení sériového rezistoru $R = 100 \Omega$ dojde k omezení proudu v obvodu při sériové rezonanci.

Obr. 3.19 Schéma zapojení sériově paralelního RLC obvodu s omezením amplitudy proudu při sériové rezonanci

Obr. 3.20 Průběh proudu při vícenásobné rezonanci sériově paralelního obvodu RLC s omezením proudu